

неї Богом талант, схильність до певного виду праці, яка за певних умов свого розвитку забезпечує людині не якесь вимушене заняття, а продуктивну працю за покликанням. Така теза засвідчує зв'язок філософії Києво-Могилянської академії з попереднім розвитком української думки. Ця ідея була висловлена гуманістами епохи Відродження, а найвищого розвитку досягла у концепції «сродної праці» Григорія Сковороди.

Таким чином, кінець XVII ст. в Україні був означений кардинальними суспільно-політичними змінами, що дали поштовх до активної освітньої діяльності, розвитку українського шкільництва, розширення мережі навчально-виховних закладів. Педагогічна думка того часу характеризувалася сформованістю принципів єдності навчання і виховання, використанням виховного потенціалу змісту освіти, методів та засобів навчання.

Коло освітніх питань, поставлених у філософських курсах професорів Києво-Могилянської академії, мало антропологічний характер, що зумовлене інтересом до освоєння світу, до осягнення таємниць природи, до вивчення досвідного знання і науки. Професори використовували різні методи пізнання навколишнього світу – від того ж таки самопізнання до схоластичних розмірковувань із застосуванням елементів методології нової європейської філософії. Вчені у пізнанні надавали великої ваги чуттєвому пізнанню,

але вирішальну роль у відкритті істини залишали за інтелектом, апелюючи до сили природного світла розуму. Тобто засвоєння знань, умінь і навичок людиною трактувалося у філософських курсах початку XVIII ст. у межах раціоналізму, проте поєднаного з неоплатонівською ідеєю пріоритетності інтуїтивного осяяння.

1. Історія української культури. В 5 т. Т. 3. Українська культура другої половини XVII – XVIII століть / НАН України. – К.: Наукова думка, 2003. – 1246 с., іл. 2. *Ничик В. М.* Из истории отечественной философии конца XVII – начала XVIII в. / Валерия Михайловна Ничик. – К.: Наукова думка, 1978. – 298 с. 3. *Прокопович Т.* Духовний регламент / Теофан Прокопович // Тисяча років української суспільно-політичної думки. У 9 т. Т. IV. Кн. 3: Кінець XVIII ст. / Теофан Прокопович. – К.: Дніпро, 2001. 4. *Gieselii I.* Opus totius philosophiae... 1645–1647 / I. Gieselii // Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ). – Шифр Мел. М/П 128. – Арк. 1–678 зв. 5. *Koniski G.* Philosophia iuxta... anno 1749, septembri 20 / G. Koniski // ІР НБУВ. – Шифр ДА/П 51. – С. 1а–334. 6. *Prokopowicz T.* Курс філософії без заголовку, який вміщує логіку, етику, фізику й метафізику. 1707–1709 рр. / Т. Prokopowicz // ІР НБУВ. – Шифр ДА/П 43. – Арк. 1–253 зв. 7. *Szerbackii G.* Ad majorem Dei Ter optimi Maximi Gloriam, quod felix faustumque sit, proponuntur institutiones ad feliciorum veterum ac recentiorum philosophorum lectionem... anno Domini 1751 mense septembri die 17 / G. Szerbackii // ІР НБУВ. – Шифр 454/П 1698. – Арк. 1–183 зв.

УДК 371.2 (477+4)Х.Д.Алчевська

Оксана Оніщенко

Педагогічна діяльність Христини Алчевської в контексті розвитку європейської освіти

У статті висвітлено педагогічну діяльність Христини Данилівни Алчевської, засновниці першої недільної школи для жінок у Російській імперії. Освітня діяльність Алчевської відображала європейські тенденції жіночої освіти, поклала початок становленню та розвитку системи освіти для дорослих та визначила засади розвитку освіти в країні в цілому.

Ключові слова: педагогічна діяльність, приватна школа, жіноча освіта, освіта дорослих, суспільно-економічний розвиток.

The article highlights the teaching career of Christina Danylivna Alchevska, founder of the first school for women in the Russian Empire. Educational activity of Alchevska reflected European tendencies of female education and initiated the formation and development of adult's education and defined the principles of education in the country.

Keywords: Teaching Activities, Private School, Female Education, Adult's Education, Socio-Economic Development.

В умовах сьогодення роль і значення знань та освіти у житті суспільства набуває нового змістовного насичення, ставить перед суспільством нові завдання, вимагає нових підходів.

Пріоритетним завданням освіти є забезпечення людини комплексом знань та умінь, необхідних для активної творчої життєвої позиції, вираженої в ефективній професійній та суспільній діяльності, що має означати безперервний розвиток людини як працівника, громадянина, особистості, індивідуальності протягом всього життя.

Досягнення вищезазначених освітніх завдань неможливе без звернення до історичного досвіду, педагогічної діяльності видатних освітян минулого. Саме тому вивчення діяльності Христини Данилівни Алчевської на ниві народного просвітництва є актуальним в сучасних умовах розвитку України, адже її школа цілком в контексті тогочасних європейських тенденцій.

Вагомим джерелом для даного дослідження виступають роботи самої Христини Данилівни, в першу чергу її спогади «Передуманное и пережитое: Дневники, письма, воспоминания» [4], а також значний масив інформації у архівних фондах відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка [6].

Освітній діяльності Христини Алчевської присвячено цілий ряд досліджень таких авторів як О. Жукова, Н. Коляда, І. Кузнєцова, О. Мазуркевич, М. Мухін тощо [11; 15; 16; 18].

Педагогічна спадщина Христини Данилівни розглядається і в працях загального характеру, присвячених українській педагогіці, зокрема у роботах: «Персоналії з історії національної педагогіки: 22 видатні українські педагоги» [20], «Українська педагогіка в персоналіях» та інших [24].

Тенденції розвитку європейської освіти для жінок висвітлені в ряді праць, присвячених історії педагогіки загалом: «История образования и педагогической мысли» [9], «История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века» [13].

Безпосередньо розвиток жіночої освіти в Європі представлений в праці «Из истории женского образования в Европе» [12].

Як видно з огляду літератури, теми становлення педагогічної науки та діяльність Христини Данилівни Алчевської, зокрема, вже не раз були предметом наукового дослідження. Проте, роботи обмежувалися загальними стислими оглядами, біографічними даними, розкриттям лише певних засад чи методів роботи Алчевської.

Основною метою даної статті є спроба проаналізувати педагогічні погляди та практичну діяльність Христини Алчевської у співставленні з тогочасним розвитком жіночої освіти в Європі.

Для досягнення поставленої мети необхідно розв'язати такі завдання: простежити становлення Алчевської як педагога, визначити основні засади розвитку європейської жіночої освіти, встановити значення педагогічної діяльності Алчевської на європейському та світовому рівні.

Христина Данилівна Алчевська, у дівочтві Журавльова, народилася 16 квітня 1841 р. в м. Борзна Чернігівської губернії у дворянській родині. Її батько Д. Журавльов був викладачем міського училища, мати – дочка героя війни 1812 р. генерала Вуїча [10]. Тож, підрастаючи в родині педагога, Христина з ранніх років бачила та розуміла працю вчителя, з усіма її перевагами та недоліками.

Юність Христина Журавльова провела в Курську, куди переїхала її родина. Тут, навчаючи письма селянських дітей, уперше випробувала свої сили на ниві народної освіти. Христина також почала відвідувати молодіжні гуртки, писати вірші, вісімнадцятирічною відправила два листи видатному російському письменнику, революціонеру-демократу О. Герцену [16; 21; 23].

Перший лист, написаний у 1859 р. та підписаний «Украинка», був опублікований І. Франком у журналі «Жизнь и слово». У листі Алчевська говорила про ту роль, яку відіграв А. Герцен у суспільному житті Росії, у духовному розвитку революційно налаштованої молоді, про ставлення прогресивної інтелігенції до нього як до борця проти самодержавства і кріпацтва: «Искандер!.. Журнал Ваш с жадностью читают по всей России... мы ждем от Вас заповеди, с которой и мы бы научились быть посылно нужными нашему народу, который так долго страдал и теперь еще страдает от невежества. Говорите! Мы слушаем Вас, мы ждем от Вас слова, как в засуху ждут дождя, как корабли, которые стоят на якоре, ждут ветра... Говорите, Искандер!..» [8, с. 157–158].

Другий лист Алчевської «К русским женщинам», написаний 1863 р., також був підписаний «Украинка» та містив заклик до жінок Росії рятувати державу від спалаху насильства, яке охопило країну у зв'язку з Польським повстанням: «Сила любви непобедима! Одна она дает могущество женщине; одна она может быть ее оружием. Пусть-же эта сила поможет нам разбудить Россию к новой жизни и остановит ее на краю бездны, в которую она ослепленная мчится сломя голову» [14, с. 13–12].

Таким чином, становлення світогляду та суспільно-політичних поглядів Алчевської відбувалося під впливом прогресивних діячів, зокрема революціонера-демократа А. Герцена.

У двадцять один рік, у 1862 р. Христина Данилівна вийшла заміж за відомого підприємцем і мецената Олексія Алчевського і переїхала до Харкова [10].

У центрі українського відродження молода жінка одразу ж стала активним членом товариства «Громада», де Христина Алчевська була єдиною жінкою і, не дивлячись на молодість, за рішучий характер та активну громадську позицію її називали «гетьманша» [24, с. 531–538].

Крім того, одразу ж по переїзду до Харкова, Христина Алчевська заходила організувати школу для жінок. Поділяючи погляди інтелігенції на необхідність реформування системи освіти та виховання в Російській імперії, вона також чудово розуміла становище жіночої освіти в країні.

Проте в Європі боротьба за гендерну рівність в освіті розпочалася вже з другої половини XVIII ст. Якщо на початку XVIII ст. в Німеччині не нараховувалося і десятка середніх шкіл для жінок, то з другої половини століття число шкіл для жінок зростає з вражаючою швидкістю. За вельми незначними винятками, це були відкриті навчальні заклади, що утримувалися за рахунок міст.

В Англії також жінки отримали доступ до шкільної освіти в XVIII столітті, коли виникли так звані благодійні школи, але в них навчання не йшло далі грамоти та катехізису [12].

Революційні зміни в системі жіночої освіти як в Європі, так і в Російській імперії розпочалися з другої половини XIX століття.

Саме з другої половини XIX ст. під впливом прогресивних педагогів, громадських діячів, учених, письменників почала формуватися нова громадська думка про роль і місце жінки у суспільстві, де невід'ємною частиною стало її право на отримання якісної освіти. Проте шлях жінок до освіти та до педагогіки був складним, навіть для представниць заможних верств. Зберігався стереотип про традиційний статус жінки «берегині домашнього вогнища», основним призначенням якої є турбота про чоловіка та дітей [22, с. 14].

Провідні європейські та російські педагоги XIX століття вважали, що права жінок і чоловіків на педагогічній ниві повинні бути зрівняні, а жінкам слід відкрити доступ до вчительських навчальних закладів.

Так, у ряді своїх праць відомий педагог Костянтин Дмитрович Ушинський протестує проти патріархального підходу до питання жіночої освіти. Він говорив, що «найцінніше висловлене бажання приготувати з жінки мислячий, господарський прес для віджимання всього, що можна витиснути з усякого ганчір'я, варених кісток, кавової гущі, гнилої картоплі, щоб нічого в господарстві даремно не пропадало... жінці повинне бути забезпечене виховання й освіта на рівні з чоловіком, бо здійснення народного виховання багато залежить від жінки-матері» [25, с. 225]. Видатний педагог вважав жінку «...необхідним посередником між наукою, мистецтвом і поезією, з одного боку, звичаями, звичками і характером народу, з іншого... З цієї думки випливає вже сама собою необхідність повної всебічної освіти жінки вже не для одного родинного вжитку, а для запровадження в життя народу результатів науки, мистецтва і поезії» [25, с. 225]. Він був твердо переконаний, що кожна жінка повинна добре володіти рідною мовою, цікавитися всім, що навколо неї відбувається та бути жагучою до знань.

К. Ушинський виступав проти обмеження прав жінок на освіту і тим більше проти заборони їм займатись педагогічною діяльністю. Він, працюючи у Смольному інституті, відкрив для вихованок педагогічний клас та був впевнений, що жінки-педагоги працюють не гірше від чоловіків. «Взагалі ж, кажуть, що старанністю, точністю у виконанні своїх обов'язків, терпінням та вмінням поводитися з дітьми, вчительки не тільки не відстають від учителів, а навіть переважають їх» [25, с. 359]. Говорячи про наявність однакових з чоловіками даних для педагогічної праці, Ушинський наполягав на рівній з чоловіками оплаті праці жінок-педагогів, що було дуже прогресивним на той час.

В основу системи жіночої освіти в Російській імперії був покладений становий принцип. Значна кількість жіночого населення країни до 60-х років XIX століття не була допущена навіть до середньої освіти, а відсутність належної освіти призводила до дискримінації на ринку праці, позна-

чалась на оплаті труда, низькому соціальному статусі жінок в суспільстві.

В Європі емансипаційні процеси в освіті проходили швидше, ніж в Росії. В Англії вже у 1869 р. був виданий закон, завдяки якому багато шкіл (в одному Лондоні в його околицях – 25) відкрили свої двері для жінок. В цілому створення системи державної освіти було закладено законом 1870 р., за яким початкові школи переставали бути віросповідними. Незабаром держава стала виплачувати спеціальні грошові субсидії тим школам, які не брали плати за навчання з батьків учнів [7].

Саме протягом 60–70-х років XIX ст. Христина Алчевська в Харкові також вела боротьбу за право звичайним жінкам здобувати освіту. Ніякої підтримки від держави вона не мала, ні юридичної, ні матеріальної. Скоріше, навпаки, протягом 1862–1870 рр., коли школа існувала нелегально, вона фактично порушувала тогочасні закони імперії. Заняття в недільній школі Алчевської відбувалися у неї вдома, адже вона не мала диплома про вищу освіту і не мала права займатись педагогічною діяльністю.

У 1870 р. Алчевська легалізує свою діяльність. Вона склала екстерном іспит на право викладання і домоглася офіційного дозволу на відкриття свого навчального закладу, яке відбулося 22 березня 1870 р. [18, с. 76].

У 1871 р. в школі навчалось 154 учениці і працювало 22 викладача. Навчання у школі проводилося у вихідні та святкові дні з 10-ї до 14-ї години у орендовану приміщенні. В школі були класи для дорослих жінок та класи для дівчат. Навчання було безкоштовним, вчителі також працювали безкоштовно, вкладаючи у справу розвитку школи власні кошти.

В Європі в цей час відбувся значний поступ у розвитку жіночої освіти.

Міцна і закінчена система елементарної та середньої жіночої освіти була створена у Франції на вимогу «рівності в освіті» в ім'я «відновлення єдності та гармонії в сім'ї». В країні у 1880 р. був затверджений закон, який встановив три типи жіночих навчальних закладів: початкові школи, середні школи і вчительські семінарії. У 1880 р. початкова освіта для жінок стала обов'язковою в Англії [13, с. 198–205].

У Росії, попри становий характер освіти, жінки вже з 70-х років XIX століття здобули право навчатися на Вищих жіночих курсах. Проте обов'язкова початкова освіта для обох статей була введена лише при радянській владі.

Що ж стосується розвитку школи Алчевської, то у 1896 р. для школи збудували власну споруду (вартістю 50 тис. руб.) – єдине власне (тобто таке, що належало школі) приміщення серед усіх недільних шкіл Російської імперії [15, с. 99].

Христина Данилівна разом із іншими педагогами працювала над розробкою навчальних програм з різних предметів навчання в групах неписьменних, з курсу російської мови для всіх груп недільної школи, з читання для груп дорослих, які закінчили вивчення алфавіту, з пояснювального читання для малолітніх, що освоїли азбуку, з пояснювального читання з арифметики для 3-х років навчання малолітніх, з арифметики для груп дорослих.

Всі ці програми були видані у збірнику під назвою «Программы по всем предметам обучения в воскресной школе для взрослых и малолетних учащихся» у 1885 р. Цей збірник перевидавався чотири рази, за ним більш, ніж 30 років велось навчання у більшості недільних шкіл Росії [17, с. 64].

У школі Алчевської апробувався та популяризувався звуковий метод навчання грамоти, розроблений К. Ушин-

ським, метод бесіди, пояснювального та позакласного читання, центром якого була шкільна бібліотека. Великого значення надавали позакласній роботі, особливо ж проведенню шкільних свят. Новорічні ялинки, прогулянки за місто, відвідування театрів, музично-театралізовані вистави були ефективними складовими виховного процесу [11, с. 12–13].

Унікальним явищем у діяльності Харківської приватної жіночої недільної школи став музей наочних посібників (таблиць, картин, альбомів, історичних та географічних карт, манекенів, чучел тощо) – єдиний у своєму роді, якого не мала жодна початкова школа Російської імперії. У 1896 р. музей налічував 434 експонати, причому, були посібники, спеціально виготовлені для цього музею [5, с. 8–9].

До речі, навчання циклу природознавчих наук в школі Алчевської відбувалося в контексті розвитку європейської освіти. В Європі також в останній чверті сторіччя розпочиналося вивчення дисциплін природничого циклу. Запекла полеміка розгорнулася в європейських країнах з питання викладання біології, особливо теорії Дарвіна про походження видів. Такі нововведення сприяли донесенню до масової свідомості елементів наукових уявлень про процеси, які відбуваються в природі [9, с. 254].

Христина Данилівна Алчевська вважала навчальний та виховний процес двома складовими одного явища, що безсумнівно було і залишається зараз базовою засадою сучасної освіти.

До Алчевської приїздили педагоги з України, Кавказу, Росії вчитися, як зорганізувати школи такого типу й вести в них заняття.

Христина Алчевська неодноразово виступала в ролі ініціатора та співорганізатора освітянських виставок, у тому числі й міжнародних. Робота школи була представлена на всесвітніх форумах у Москві, Нижньому Новгороді, на Антверпенській, Брюссельській, Чиказькій і двох Паризьких міжнародних педагогічних виставках, а Христину Данилівну обрали віце-президентом Міжнародної ліги освіти [1, с. 534].

За тритомний рекомендаційний покажчик книг «Что читать народу?» (1884–1906) школа на виставках в Антверпені, Чикаго і Парижі отримала найвищі нагороди. У ньому понад 4 тис. рецензій, відгуків, анотацій близько 80 авторів (учителів, викладачів, професорів і просто читачів) на твори зарубіжної, російської та української літератури [3].

Авторський колектив на чолі з Христиною Данилівною підготував також трьохтомний посібник «Книга взрослых» (1899–1900), що протягом 1899–1917 рр. витримав 40 видань, адже містив унікальну для світової педагогіки методику навчання грамотності дорослих [2].

У 1879 р. на власні кошти Христина Данилівна Алчевська побудувала однокласну земську школу в селі Олексіївка Катеринославської губернії (тепер Луганська область) і стала її попечителькою.

Відкриття Олексіївської школи було пов'язане з великими перешкодами, влада ставила під сумнів благонадійність та українську національність попечительки. Попри те, що навчання у школі здійснювалося згідно офіційно визнаним підручникам, письмові роботи виконувалися російською мовою. У 1887–1893 рр. в цій школі вчителем працював Борис Грінченко і був змушений проводити в життя русифікаторську політику царизму, а з українською мовою знайомити учнів таємно.

Глибоко поважаючи Б. Грінченка, Христина Данилівна Алчевська все ж розходила з ним у принципових питаннях.

У різні періоди розвитку історико-педагогічної науки позицію Христини Данилівни щодо мови викладання критично оцінювали по-різному, проте спроби звинуватити Христини Данилівну в тому, ніби вона проводила в Україні «русифікацію» народної освіти, не мають жодних підстав [11; 17; 19].

Як попечитель одного з міських училищ, вона домоглася щоб йому присвоїли ім'я Тараса Шевченка, а у 1899 р. в саду Алчевських поблизу недільної школи було встановлено бюст Шевченкові – перший в світі пам'ятник Кобзареві [10].

Сама Христина Данилівна в своїх спогадах стояла на позиції, що вчитель: «Наперекор стихиям упрямо стоить на своєм і учит свій народ, во что бы то ни стало, на родном языке, или, идя легальным путем, видит его просвещенным, – писала она, – я после недолго колебаний, трезво избрала второй путь и прослужила ему всю мою жизнь» [4, с. 454].

Ставлення у Христини Данилівни до української мови було завжди надзвичайно шанобливе. Незважаючи на заборону протягом 50-ти років в її школі звучала українська мова та пісня. Христина Данилівна Алчевська відстоювала українську мову, пропагувала творчість Т. Г. Шевченка. «Кобзар» посідав почесне місце в її школі. У своїх спогадах вона писала про свою любов до України, українського народу, розповідала, як виховувала такі почуття не тільки в учениць, а й у своїх власних дітей [4, с. 326].

Христина Данилівна очолювала школу до самого її закриття у 1919 р., а 15 серпня 1920 р. не стало й самої народної вчительки.

У різний час у школі Алчевської здобули освіту майже 17 тис. жінок, безоплатно викладали понад 100 учителів, серед яких такі видатні учені як Д. Багалій, В. Данилевський [19, с. 163].

Керована Алчевською школа була навчальним закладом, який давав освіту значно ширшу, ніж звичайна недільна школа, крім того вона була методичним центром для початкової освіти та освіти дорослого населення в Російській імперії.

Христина Данилівна Алчевська стояла у витоків жіночої освіти та здійснила прогресивні кроки по розробці світових стандартів у навчанні дорослих. Освітня діяльність Алчевської заклала міцний фундамент для подальшого розвитку педагогіки саме на європейських засадах: гуманізмі, повазі до особистості учня, поєднанні процесів виховання та навчання.

1. Алчевська Христина Данилівна (1841–1920): Педагог, прогресивна діячка народної освіти // Українська педагогіка в персоналіях: У 2-х кн. – К., 2005. – Кн. 1. – С. 531–537. 2. Алчевская Х. Д. Книга взрослых. Первый год обучения / Сост. ученицами при ближайшем участии Х. Д. Алчевской / Х. Д. Алчевская. – М.: Тип. И. Д. Сытина, 1901. – 160 с.: ил. 3. Алчевская Х. Д. Что читать народу? / Х. Д. Алчевская. – СПб., 1884. – 789 с. 4. Алчевская Х. Д.

Передуманное и пережитое: Дневники, письма, воспоминания / Х. Д. Алчевская. – М.: Тип. Сытина. 1912. – 467 с. 5. Алчевська Христина Данилівна (1841–1920) – видатний український педагог-просвітитель // Педагогічна Харківщина: Довідник. – Х., 1997. – С. 8–9. 6. Архів Х. Д. Алчевської // Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАНУ. Відділ рукописів. – Ф. 36. – Од. зб. 2836. 7. Большой энциклопедический словарь Брокгауза Ф. А., Ефрона И. А. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.cultinfo.ru/fulltext/1/001/007/121/>. 8. Герцен А. И. Статьи из «Колокола» и другие произведения 1861 года. – Собр. соч. в 30 т. / А. И. Герцен. – М., 1956. – Т. 15. 9. Джурицкий А. Н. История образования и педагогической мысли / А. Н. Джурицкий. – М.: ВЛАДОС-пресс, 2003. – 400 с. 10. Життя заради світла і добра: Розповідь про родину Алчевських [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://korolenko.kharkov.com/alchevski.htm>. 11. Жукова О. А. Соціалізація особистості в системі просвітницько-педагогічної діяльності Х. Д. Алчевської: Автореф. дис... канд. іст. наук: 13.00.05 / Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна / О. А. Жукова. – Х., 2001. – 20 с. 12. Из истории женского образования в Европе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://anna-warwick.livejournal.com/112959.html>. 13. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца XX века. учебное пособие для педагогических учебных заведений. Учебное пособие для студентов педагогических вузов. – Москва: Сфера, 2006. – 491 с. 14. К русским женщинам // Колокол. – 1863. – № 158. – С. 13–12. 15. Коляда Н. Христина Алчевська. На освітній ниві / Н. Коляда // Українки в історії. – К., 2004. – С. 98–100. 16. Кузнецова И. В. Эпистолярное наследие Х. Д. Алчевской / И. В. Кузнецова // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 11. – Т. XII (124). – 352 с. 17. Мазуркевич О. Р. Визначні українські педагоги – народні просвітителі. Х. Д. Алчевська та її сподвижники / О. Р. Мазуркевич. – К., 1963. – 80 с. 18. Мазуркевич О. Р. До оцінки педагогічної діяльності і творчої спадщини Х. Д. Алчевської / О. Р. Мазуркевич // Радянська школа. – 1958. – № 3. – С. 72–88; № 4. – С. 68–80. 19. Мухін М. І. Педагогічні погляди та освітня діяльність Х. Д. Алчевської / М. І. Мухін. – К., 1979. – 184 с. 20. Персоналії в історії національної педагогіки. 22 видатних українських педагоги: підручник для вузів / Під заг. ред. А. М. Бойко; В. Д. Бардінова, Л. Л. Безобразова, Ж. В. Борщ, М. В. Гриньова. – Київ: Професіонал, 2004. – 575 с. 21. Радванська Н. О. Лист Українки до Герцена / Н. О. Радванська // Українське літературознавство. – Львів, 1974. – Вип. 21. – С. 12–16. 22. Рижкова М. С. Розвиток освіти жінок у Харківській губернії (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / М. С. Рижкова; Мелітоп. держ. пед. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Мелітополь, 2011. – 20 с. 23. Різниченко Т. М. Про анонім «Українка» в герценському «Колоколе» / Т. М. Різниченко // Радянське літературознавство. – 1963. – № 5. – С. 139–141. 24. Українська педагогіка в персоналіях: У 2 кн. Кн. 1: X–XIX століття: Навч. посібник для вищих навч. закладів / О. В. Сухомлинська, Н. П. Дічек, Т. О. Самоплавська; ред. О. В. Сухомлинська. – К.: Либідь, 2005. – 624 с. 25. Ушинський К. Д. Історична записка про останні перетворення у Виховному товаристві шляхетних дівчат // К. Д. Ушинський. Твори в трьох томах. – Т. 2. – М.; Л.: Вид-во Академії педагогічних наук, 1948. – 656 с.

УДК 930(477–87)«19/201»:929 В.Каразін

Ольга Вовк

Василь Каразін в інтелектуальному середовищі західної української діаспори: до питання історіографічного образу

Стаття присвячена вивченню історіографічного образу відомого українського просвітителя, науковця, громадського діяча, засновника Харківського університету В. Н. Каразіна (1773–1842). Схарактеризовано умови, в яких відбувалося становлення історичної науки та українських студій в емігрантському середовищі. Проаналізовано масив діаспорних каразінознавчих публікацій, що виходили друком протягом XX – початку XXI ст. Зроблено висновки стосовно стану та перспектив розвитку каразінознавства в інтелектуальному просторі західної української діаспори.

Ключові слова: В. Н. Каразін, історіографія, образ, західна українська діаспора.